

Profesijska edukacija – procjene i aspiracije

BENJAMIN ČULIG
Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 331.5:316
316.644:331.5
316.334.2:316
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. listopada 1999.

Utemeljeno na istraživanju provedenom na pet studijskih generacija Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu (N=146), analizirano je kako budući sociolozi vide profesijsku edukaciju. Analizirane su procjene relevantnih aspekata, kao što su: nastavni plan i program, nastavno osoblje, edukacijska selekcija, tehnička opremljenost studija te adekvatnost obrazovnih sadržaja za rad u struci.

Na temelju procjena polaznika pokušalo se odgovoriti na pitanje je li sociologija u Hrvatskoj profesija ili poluprofesija.

Dobiveni rezultati govore u prilog tezi da respondenti svrstavaju sociologiju u Hrvatskoj u poluprofesiju.

Ključne riječi: PROFESIJA, POLUPROFESIJA, PROFESIJSKA EDUKACIJA, PROFESIJSKE ASPIRACIJE, PROCJENA POLOŽAJA STRUKE, ELEMENTI STRUKOVNOSTI

1. Uvod

U broju Revije za sociologiju 1–2 (1999) analizirani su rezultati istraživanja, kojeg je tema bila kako budući sociolozi vide struku koju su odabrali kao svoj poziv.¹ U okviru ovog istraživanja ispitivao se i drugi važan aspekt sociologije profesija, primijenjen na vlastitu struku – viđenje profesionalne edukacije te edukacijskih aspiracija, vezano uz studij sociologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Budući da je istraživanje provedeno na čitavoj studijskoj populaciji akademske god. 1995/96, dakle upravo u vrijeme kada se na Odsjeku za sociologiju osmišljavao novi nastavni plan i program budućeg studija, bilo je važno vidjeti da li je danas već realizirani program studija upravo onaj koji priželjkuju budući aspiranti na zvanje sociologa. Dakako, između htijenja i pragmatički oblikovane stvarnosti uvijek se javlja raskorak. To što netko priželjkuje, često je protkano isključivo osobnim motivima i nerijetko je obojeno nedostatnošću odgovarajućih informacija, pa i nerazumijevanjem buduće struke.²

S toga stajališta moguće je zamisliti situaciju u kojoj će se iz strukovnih pobuda, u smislu prosperiteta i modernizacije struke, promijeniti nastavni plan i program, pa čak i uvesti potpuno novi studij, a da rezultat bude povećanje nezainteresiranosti potencijalnih kandidata, jer im promijenjeni sadržaji više nisu atraktivni. Također je moguće zamisliti i obrnutu situaciju, u kojoj će se opseg i sadržaj nastavnog plana promijeniti “na gore” (primjerice, da se s opsežnog jednopredmetnog studija pređe na kvazidvopredmetni “polustudij”), a da rezultat bude porast interesa profesijskih aspiranata.

¹ Čulig, B. (1999) Sociologija kao studij i struka; empirijska analiza jedne populacije. *Revija za sociologiju* 1–2:19–43.

² Čulig, ibid.: 34. Izgleda da budući sociolozi pri oblikovanju mišljenja o struci, prvenstveno rabe sredstva javnog informiranja, u kojima se, za potrebe šire javnosti, u pravilu javljaju donekle simplificirane predodžbe o struci. Na listi sociologa koje studenti poznaju, gotovo su isključivo takovi pojedinci.

Danas kada se na jednopredmetnu sociologiju javlja oko 120 kandidata, a na dvopredmetni studij više nego dvostruko,³ izuzetno je značajno analizirati kako studij vide polaznici te usporediti njihove obrazovne aspiracije s aktualnim promjenama studijskog programa.

Svrha ovoga rada analiza je nekih aspekata strukovnosti sociologije u Hrvatskoj, utemeljena na mišljenju i procjenama edukacijskog procesa onih, koji će biti budući nositelji struke.

2. Konceptualne odrednice

U sociologiji profesija jedna je od centralnih tema razmatranje i ispitivanje elemenata s pomoću kojih se profesija razlikuje od poluprofesije i zanimanja. Prvenstveni razlog tome može se objasniti činjenicom da je, povijesno gledano, svaka moderna profesija tijekom razvoja prolazila isti ili sličan put. Nekadašnji zanati (zanimanja) promjenom su ekonomskih formacija društva prerastali u profesije, diferencirajući se sve više u podjeli rada, osvajajući i braneći autonomne sfere znanja, a njihovi su nositelji samim time sudjelovali u društvenoj podjeli moći.

Nisu sve profesije stasale jednakom brzinom niti se njihov razvojni put odvijao na identičan način u različitim društvenim ustrojstvima. Prirodno je da je razvoj od kovačnice do inženjera strojarstva tekao s manje poteškoća nego li, primjerice, razvoj neke od društvenih znanosti, čiji su nalazi često bili "direktna pljuska" režimu, odnosno onima koji doista posjeduju društvenu moć. Uostalom, sociologija se kao disciplina i konstituirala među posljednjima – de facto krajem prošloga stoljeća. Jednako tako očekivati je da ćemo sociologiju kao znanost u današnje vrijeme zateći na različitom stupnju razvijenosti.

Na temelju gore navedenih opaski opravdano je konstatirati da se analiza neke profesije mora provesti i taksativno, po konstitutivnim elementima, kao i procesualno – konstatiranjem točke u razvoju do koje se profesija u konkretnim društvenim okolnostima razvila.

Već su Turner i Hodge (1970) postavili konceptualni okvir za usporednu analizu profesija, koji se sastoji od četiriju temeljnih dimenzija, a čiju ideju uglavnom prihvaćaju i kasniji autori. Ovi potonji, primjerice Šporer (1990), klasifikaciji sasvim opravdano dodaju i petu dimenziju, tako da se može govoriti o sljedećim dimenzijama s pomoću kojih se profesije mogu komparirati:

- 1) Stupanj razvijenosti teorija i tehnika
- 2) Stupanj monopola na stručnu ekspertizu
- 3) Stupanj prepoznatljivosti od strane javnosti
- 4) Stupanj organiziranosti
- 5) Stupanj razvijenosti profesionalne etike.⁴

Funkcioniranje ove klasifikacije može se ilustrirati na jednoj od mogućih klasičnih podjela svih struka: čista profesija, poluprofesija i zanimanje (Ž. Šporer, 1990) Dok čiste profesije imaju visoko razvijene sve navedene dimenzije, poluprofesije imaju izrazito razvijenu samo prvu dimenziju, reprezentiranu, primjerice, ekskluzivnošću profesionalnog obrazovanja. Dok je za čistu profesiju potrebno fakultetsko obrazovanje, za poluprofesiju to nije nužno, a za zanimanje čak i nepoželjno. Također, kod poluprofesije tek su osrednje razvijene dimenzije 2

³ Usporedbe radi, toliko velik broj kandidata za upis sociologije bio je 1982. i 1983. godine. Otada je broj kandidata opadao. Najmanje kandidata javilo se 1987. godine (nešto preko 100), da bi se nakon 1991. ustalio na približno 140 kandidata. Prisjetimo li se društvenih zbivanja u tome periodu, mogli bismo spekulirati da se broj kandidata mijenja ovisno o društvenim promjenama. Ovu bi tezu, dakako, trebalo iscrpnije elaborirati u nekom od budućih radova na tu temu.

⁴ Čulig, ibid.: 22.

i 5, dok su kod zanimanja, uz već navedenu, slabo razvijenu prvu dimenziju, jednako slabo razvijene i dimenzije 3 i 4.

Na temelju gornje klasifikacije može se provesti i usporedna analiza unutar pojedinih profesija, kao i usporedba stanja u istoj profesiji u različitim društvima. Za sociologiju kao struku posebno je zanimljiva usporedna analiza stanja profesije u različitim dijelovima svijeta, različitim zemljama i različitim društvenim ustrojstvima. Dakako, sasvim se logično nameće i pitanje o statusu sociologije kao struke u Hrvatskoj. Je li sociologija u Hrvatskoj profesija ili poluprofesija te u kojoj su mjeri razvijene navedene dimenzije?

Nije nam namjera da u ovome radu analiziramo sve gore navedene dimenzije, jer se one i ne mogu u potpunosti apsolvirati analizom profesijske edukacije, naročito ako je ona utemeljena na analizi procjena polaznika strukovnog obrazovanja. S normative strane strukovna je edukacija prvenstveno vezana uz dimenziju 1 (stupanj razvijenosti teorija i tehnika), te uz dimenziju 4 (stupanj organiziranosti institucije za strukovno obrazovanje). Premda bi se strukovna socijalizacija najčešće trebala brinuti o tome da polaznici obrazovnog procesa dobiju iscrpne informacije o svim elementima struke, dakle i o ostalim gore navedenim dimenzijama, to se, dakako, ne mora nužno i dogoditi. Stoga ćemo gornje pitanje znatno “suziti” i formulirati nešto drukčije. **Da li se na temelju analize profesijske edukacije može o hrvatskoj sociologiji govoriti kao o profesiji?**

Navedimo još neke pretpostavke kojih smo se držali, kako pri postavljanju ideje istraživanja tako i pri interpretaciji rezultata.

Studenti su na neki način ogledalo struke. Oni su njezina budućnost, a njihove orijentacije, kako u struci, tako i na planu vrijednosti i stavova uopće, velikim dijelom određuju daljnji smjer razvoja struke. Stoga je neophodno analizirati strukturu njihovog viđenja, kako struke same tako i profesionalne edukacije na odgovarajućim institucijama, dakle na akademskom studiju sociologije. Moglo bi se ustvrditi i pokazati da se navedeni elementi za usporednu analizu struka na neki način “preslikavaju” na plan profesionalne edukacije i da se viđenje struke u velikoj mjeri poklapa s viđenjem studija. To znači da se na temelju procjene određenih elemenata institucionalnog obrazovanja u struci može govoriti (dakako, djelomično!) i o procjeni struke same. Odatle je moguće dobiti i indikatore za procjenu stanja struke, te donekle i uvid u potencijalni smjer razvoja struke.

U daljnjem ćemo tekstu elaborirati svih pet dimenzija, pri čemu ćemo, gdje je to moguće, naglasiti onaj aspekt pojedine dimenzije, koji je prvenstveno vezan uz profesijsku edukaciju.

Dimenzija 1: stupanj razvijenosti teorija i tehnika struke

Iako se stanje profesionalne edukacije naizgled apsolvira već u prvome stavku gornje klasifikacije, koji govori o razvijenosti teorija i tehnika, to baš i nije tako. Dakako, s formalne strane, sadržaj studija, u smislu nastavnog plana i programa, mogao bi poslužiti kao “pokriće” za konstataciju o stanju struke. No, nije baš sasvim svejedno na koji se način organizira i provodi profesionalna edukacija. Broj nastavnih sati predviđen za izučavanje metoda i tehnika može biti izuzetno velik, a da je rezultat učenja istih više nego skroman. Jednako tako, budući se sociolozi mogu tijekom studiranja upoznati s odabranim relevantnim sociološkim teorijama, a da je ishod toga samo poznavanje puke historiografije i faktografije. U oba je slučaja važno istaknuti opseg i doseg profesionalne edukacije, kao i način na koji se ona u konkretnome slučaju realizira.

U načelu, svaki sustav obrazovanja nastoji da učenje određenih sadržaja bude povezano s odgojnom, odnosno socijalizacijskom komponentom. Uz formalne sadržaje struke, studentima se u velikoj mjeri “sugerira” i određeni sustav vrijednosti, određeni skup profesionalnih normi i određeno profesionalno ponašanje. Premda je ova odrednica naizgled negativno intonirana, ona ni u kom slučaju ne mora biti takova. Svijest o ulozi profesionalca u društvu, o

normativnim odredbama koje ga štite i koje mu daju profesionalni dignitet, nužan su sastavni dio svake profesijske edukacije. Izostanak ove dimenzije podrazumijeva ujedno i niži stupanj razvijenosti struke. Ukoliko, dakle, studenti nemaju razvijenu svijest o struci, ili pak ne smatraju da ih se u studiju u to upućuje, edukacijski je proces promašaj, “pucanj u prazno” i kontraproduktivan za stanje i razvoj struke.

Dimenzija 2: Stupanj monopola na stručnu ekspertizu

Svaka profesija nastoji “polagati pravo” na određena područja djelatnosti i to tako da od strane države dobije (zakonske) garancije da to pravo može provoditi, naročito u slučajevima kad nestručnjaci i osobe iz drugih struka prakticiraju osnovne djelatnosti struke. Premda bi po tome kriteriju sociologiju u Hrvatskoj odmah mogli eliminirati iz kategorije “čistih” profesija,⁵ uputno je zapitati se je li neki oblik monopola ipak intencionalno prisutan, primjerice u okvirima strukovne edukacije.

Jedan od načina da se struka brani od nestručnjaka, kao i pojedinaca iz srodnih struka, jest jezik struke – kategorijalni aparat kao temelj kodifikacije struke, te najčešće iz njega izveden profesijski žargon. Jezik struke funkcionira na više razina, no, prvenstveni mu je cilj da “obeshrabri” laika i da ga pred očima šire javnosti jasno distancira od stručnjaka.

Razvijenost i uvažavanje temeljnih teorija i teorijskih postavki u okvirima nastavnog plana i programa mogli bi svakako biti dobar indikator za analizu ove dimenzije. Podrazumijeva se uz to, dakako, i “jezik empirije”, koji pri obrani monopola najčešće funkcionira kao distraktor pri razlikovanju stručnjaka od nestručnjaka. No, tek povezanost ova dva nerazdruživa segmenta čini stručnjaka, odnosno znanstvenika.

Iako bi procjenu ove profesijske dimenzije valjalo prvenstveno prepustiti onima koji su za to meritorni, čini nam se uputnim zapitati polaznike edukacijskog procesa o njihovu viđenju ove teme, odnosno o procjeni ove dimenzije sa stajališta budućih nositelja struke.

Dimenzija 3: stupanj (vanjske) prepoznatljivosti struke

Da bi neka struka u društvu imala status profesije, nužno je da ima društvenu “legitimaciju”, koja se s jedne strane reprezentira stručnom i znanstvenom titulom, a s druge strane, preciznim i široj javnosti prepoznatljivim opisom posla/poslova, za koje je takav stručnjak osposobljen.

Ukoliko student ima dojam da će cijeloga života svakom novom poznaniku (pa čak i klijentu!) morati objašnjavati čime se on i njegova struka bave, takvo stanje ukazuje na vrlo nizak stupanj razvijenosti struke. Potreba za stjecanjem titule, odnosno formalnim napredovanjem u struci (opseg i značaj poslijediplomskih studija također je indikator stanja u struci) jedan je od indikatora ove dimenzije. Ukoliko je za većinu studenata jedini cilj diplomirati, primjerice stoga što im titula doktora sociologije ne donosi nikakav poseban prestiž u usporedbi s doktorima iz drugih profesija, stanje u struci nije nimalo zavidno.

Dimenzija 4: stupanj organiziranosti struke

Četvrta dimenzija, stupanj organiziranosti struke, prvenstveno se odnosi na stupanj organiziranosti institucija za profesionalno obrazovanje, zatim na analizu tipova institucija u

⁵ Navedimo samo dva primjera: a) sociološke ankete u nas rabe ne samo ekonomisti, pravnici, političari i mnogi drugi, već i osobe koje nemaju ni fakultetsko obrazovanje; primjera radi, brijača, koji bi izvršio kirurški zahvat, vjerojatno bi se krivično gonilo, čak i ako bi time spasio nečiji život; b) predavači sociologije u srednjoj školi nerijetko su oni koji, uz glavni predmet, predavanjem sociologije “popunjavaju satnicu”, a da su sociologiju na studiju eventualno slušali kao opći predmet.

kojima se stručnjaci najčešće zapošljavaju, te na organiziranost i funkcioniranje strukovnog udruženja. Dok je prvi navedeni aspekt onaj, koji smo najiscrpnije analizirali u ovom radu, o drugom aspektu bilo bi neumjesno čak i pitati one koji su o tome vjerojatno najmanje informirani, već bi uputnije bilo navesti i analizirati prave statističke podatke, koji autoru ovog rada nisu poznati.

Kao elemente analize u ovome smo segmentu ispitivali sadržaj studija, organiziranost nastave, osposobljenost i profil nastavnog osoblja, vrst i dostupnost literature, sistem i jačinu obrazovne selekcije (ispiti), te način rada sa studentima. Uključena je i generalna procjena stupnja uspješnosti studija u pripremi za budući poziv.

Dimenzija 5: stupanj razvijenosti profesionalne etike

Posljednja stavka, profesionalna etika, također se može vrednovati na način kako polaznici vide studij. Već smo napomenuli da je način na koji se provodi profesionalna socijalizacija izuzetno značajan za procjenu stanja u struci. Mišljenja smo da se ova dimenzija može procijeniti iz odnosa student – profesor, što smo također uključili u analizu.

Svaka struka koja pretendira na to da bude profesija, prolazi kroz različite stadije unutarstrukovne specijalizacije. Jedna od najvažnijih svrha toga jest da struka u najvećoj mogućoj mjeri zauzme što više područja u društvenoj podjeli rada, da dobije pravo na raznovrsne ekspertize i da to pravo može i zakonski legitimirati. U tu svrhu u okvirima se sociologije u svijetu razvio nemali broj (oko šezdesetak) tzv. specijalnih sociologija. Većina studija sociologije (u koje smo imali barem nekakav uvid) u svijetu u nastavnom planu ima relativno mali broj (desetak) takovih predmeta, koji su uglavnom opcijskog karaktera. No većina ipak sadrži neke od temeljnih specijalnih sociologija, kao što su sociologija kulture, sociologija organizacije, sociologija naselja, sociologija obitelji te sociologija politike. Jednako tako, vodeće svjetske strukovno-obrazovne institucije nastoje proširiti sadržaje programa uvođenjem novih poddisciplina. Premda je donekle riječ o strukovnom pomodarstvu, takove intencije imaju izuzetno važnu ulogu za prestiž struke u tržišnoj utakmici sa srodnim strukama u sve "više napućenoj" podjeli rada.⁶ U svakom slučaju procjena stanja u struci temelji se i na uvidu u prihvaćanje novih ideja, otvaranju novih područja i modernizaciji nastavnog plana i programa studija. Pretpostavka je da su i sami korisnici edukacijskog procesa spremni prihvatiti takove sadržaje. U tu smo svrhu ispitivali i zainteresiranost studenata za one sociološke discipline koje u okviru programa ne postoje, a koje se u svijetu javljaju u posljednjih dvadesetak godina.

3. Populacija, uzorak i metode

Potpuno smo svjesni da se analizom mišljenja čak i pet studijskih generacija, koliko smo ovim istraživanjem obuhvatili, ne može objasniti i prognozirati trend razvoja struke u nas. Za takovo što trebalo bi panel-istraživanjem prvenstveno pratiti promjene u viđenju studija i struke na istim pojedincima tijekom cijelog studija, pa i nakon višegodišnjeg rada u struci. Uzmemo li još pritom u obzir da razvoj struke ovisi o promjenama u društvu, političkim previranjima i ostalim akcidentalijama, smatrali smo ovakav zadatak neprimjerenim jednokrat-

⁶ Premda sam osobno duboko uvjeren da se smisao društvenih pojava može jedino objasniti interdisciplinarnim pristupom, a ne "mrvljenjem" struke na prečesto besmisleno partikularizirane cjeline, morala bi se uvažiti i činjenica da zahtjevi tržišta znanja i znanosti preferiraju upravo takav smjer. Na svu sreću, ove se dvije ideje nipošto ne isključuju. One samo oduzimaju ekskluzivitet jednoj struci u donošenju općevažećih sudova. Tako se otvara mogućnost da se "homo universalis" zamijeni "geštaltističkom" idejom ekspertnih timova, sastavljenih od stručnjaka iz različitih domena. Ipak, ostaje otvoreno pitanje tko je u takvom timu "doktor opće prakse".

nom ispitivanju, pa smo se pretežno oslonili na elementarnu deskripciju, odnosno “snimanje” stanja, što je uvelike odredilo i analizu podataka, dakle i interpretaciju.

Za prikupljanje podataka koristili smo metodu ankete koja je primijenjena na populaciju studenata četiriju studijskih godina te (dostupne) apsolvante sociologije (N=146). Anketa se sastojala od niza skala procjene Likertova tipa, na kojima smo za potrebe ovog rada analizirali isključivo distribucije frekvencija. Premda je to bilo moguće, u složenije analize multivarijantnog tipa nismo se upuštali, budući da nisu bili zadovoljeni svi nužni i dovoljni statistički uvjeti.⁷

Iako je istraživanje provedeno na dostupnoj populaciji, dužni smo ipak dati jedno pojašnjenje kako bi i analiza podataka bila primjereno shvaćena. “Pravo” populacijsko istraživanje na ovu temu trebalo bi biti izvedeno i na populaciji sociologa i na populaciji studenata sociologije i to na svim institucijama za profesijsku edukaciju, uz uvjet da je riječ o praćenju navedenih obilježja kroz duži vremenski period. Zaključimo stoga da je istraživanje doista preliminarnog tipa, te u tom smislu treba iščitati i dobivene rezultate.

4. Rezultati i interpretacija

Strukturne karakteristike ispitanika pokazuju da se u uzorku nalazi 32,2% studenata i 67,8% studentica, što u potpunosti odgovara informaciji koje o strukturi upisanih poznajemo od početka studija do danas. Već spomenute promjene u broju prijavljenih kandidata u posljednjih dvadesetak godina nimalo ne utječu na spolnu strukturu. Jednaka je situacija sa sociodemografskim karakteristikama ispitanika, kao i s njihovom socioekonomskom situacijom.⁸

Pridodajmo tome informaciju – 52,3% kandidata upisuje sociologiju kao svoj prvi izbor, dok je za 44,3% njih bilo još jednako privlačnih studija. Dodamo li k tome podatak da njih 3,4% izjavljuje da su studij upisali zbog toga što im to nije uspjelo na nekoj drugoj studijskoj grupi,⁹ možemo konstatirati da tek nešto preko polovice studenata istinski odabire sociologiju kao budući poziv. U tome svjetlu treba gledati i njihove procjene, uz nužnu napomenu da samo studiranje može uvelike promijeniti mišljenja, pa i uvjerenja pojedinaca. Također u vidu treba imati i reakciju ispitanika na pitanje u kojoj mjeri studij ispunjava njihova očekivanja (tablica 1).

Distribucija je blago asimetrična prema višem stupnju procjene, što znači da je trećina studenata “ugodno iznenađena” kvalitetom studija, premda ih četvrtina studij doživljava lošijim nego što su očekivali. Dodamo li tome informaciju da je za trećinu, od ukupnog broja onih koji su studij sociologije upisali kao alternativu nekoj drugoj grupi, studij bolji od očekivanja, proizlazi da su od studija mnogo više očekivali oni, koji ga doživljavaju kao buduću struku.

Povežimo to s informacijom o modalitetu upisa. U vrijeme ispitivanja nije postojala mogućnost dvopredmetnog upisa studija, pa smo studente upitali o eventualnoj promjeni njihove

⁷ U analizi podataka na malom broju ispitanika, naročito ako su oni uzeti iz specifičnih populacija, dogodi se da se sofisticirana aparatura koristi u analizi za to neprimjerenih populacija. Faktorskom se analizom mogu ustvrditi neke pravilnosti u ponašanju podataka, no ona se smije legitimno rabiti, jedino ako poznajemo prave distribucije obilježja na cjelokupnoj populaciji.

⁸ O tome su podaci navedeni u Čulig (1999), *ibid.*: 24–25.

⁹ Trebalo bi istražiti podrobnije motive upisivanja sociologije; često nailazimo na uvjerenje da sociologiju upisuju oni koji nisu uspjeli na kreativnim (umjetničke akademije) i nekim “prestižnim” grupama studija na istom fakultetu ili na sveučilištima. Podaci koje smo dobili, ukazuju na to da samo 3% studenata sociologiju upisuje kao “nužno zlo”. No ne treba zaboraviti da je 44% njih imalo alternativni izbor (Čulig, *ibid.*: 27).

Tablica 1: Ispunjenje očekivanja od studija (u %)

Pitanje 4. Koliko, sve u svemu, studij sociologije <i>ispunjava očekivanja</i> koja ste imali <i>kad ste upisivali studij?</i>	
1. Studij je mnogo lošiji no što sam očekivao/očekivala	2,0
2. Studij je lošiji no što sam očekivao/očekivala	21,5
3. Studij je otprilike onakav kakav sam i očekivao/očekivala	32,9
4. Studij je bolji no što sam očekivao/očekivala	28,2
5. Studij je mnogo bolji no što sam očekivao/očekivala	6,0
0. Ne znam, prerano je za takvu procjenu	9,4

ve odluke – bi li radije upisali dvopredmetni studij negoli jednopredmetni. Rezultati pokazuju da bi trećina onih koji su studij upisali kao alternativu nekoj drugoj grupi ostala pri istoj odluci (upisivanju jednopredmetnog studija), dok bi se 42,3% onih čija je želja bila upravo studiranje sociologije, ipak upisala na neku dvopredmetnu kombinaciju.

Budući da ćemo eventualne elemente za “razočaranost” studijem potražiti u daljnjoj analizi, zaključimo za sada da mogući razlozi za to leže bilo u izvedbenoj sferi studija, bilo u donekle krivoj predodžbi dijela kandidata o sociologiji uopće, bilo možda čak i u studiranju samom.

Mišljenja o nastavi i organizaciji studija

U tablici 2 iznesene su procjene ispitanika vezane uz temeljne sadržaje studija, metode rada, kvalitetu i strukturu nastave (tvrdnje 1–12) te uz tehničku opremljenost i ostale organizacijske aspekte (tvrdnje 13–22). Ispitanici su se izjašnjavali na klasičnoj ordinalnoj skali, od potpunog neslaganja (1), preko neutralne pozicije (3), do potpunog slaganja (5). Posljednje dvije kolone tablice predstavljaju aritmetičku sredinu i standardnu devijaciju distribucije.

Prva skupina tvrdnji uglavnom ističe neke zamjerke koncepciji i sadržaju studija, koje se prvenstveno odnose na dva aspekta. S jedne strane, postavlja se zahtjev za mnogo većim opsegom sadržaja vezanih uz sociološka istraživanja, dok se s druge, zahtijeva primjena sociologije na aktualne probleme hrvatskog društva. Nešto preko 3/4 ispitanika želi više istraživačkog rada (tvrdnja 8), a čak 89% njih želi biti uključeno u “prave” istraživačke projekte (tvrdnja 2). S druge strane, 63% ispitanika smatra da se studij premalo bavi suvremenim temama i to naročito onima vezanim uz hrvatsko društvo (tvrdnja 1). Premda nije baš sasvim jasno kako bi se to studenti prve dvije godine studija, koji tek uče osnove struke, mogli ozbiljnije uključiti u profesionalne znanstvene projekte (osim kao anketari ili pasivni promatrači), ostaje otvoreno pitanje stvarne motivacije za taj aspekt izučavanja struke. Prisjetimo se da su nalazi o videnju budućeg posla u struci (Čulig, *ibid.*, 39–41) pokazali postojanje čak dvije od ukupno triju dobivenih orijentacija prema (pragmatičkoj) primjeni struke na izučavanje društvenih fenomena, što donekle objašnjava upravo navedene podatke. Dodajmo uz to da 55,4% ispitanika smatra da teorijski i praktički predmeti u okviru programa nisu dovoljno povezani (tvrdnja 5), te da nezanemarivih 19,5% njih izrazito zamjera nedostatak kreativnog poticaja i samostalnog rada (ukupno ih s odgovorima 1 i 2 ima 56,4%). Izgleda da su ove procjene vezane isključivo uz relaciju teorija – empirija, jer 1/4 ispitanika ipak smatra da ih studij potiče na iznošenje osobnih stavova i mišljenja (tvrdnja 10). To se uostalom vidi i iz upravo iznesenih, poprilično kritički nastrojenih studentskih zamjedbi!

Podatak vezan uz mišljenje da je studij previše teorijski orijentiran, sa čime se slaže 41,6% ispitanika (tvrdnja 11), trebao bi biti zabrinjavajući iz više razloga, od kojih navodim samo to da studenti, čini se, teorijski i “empirijski” vidik sociologije kao znanosti doživljavaju

Tablica 2: Procjena organizacije studija i nastave (u %):

Pitanje 3: Niže je naveden niz tvrdnji o nastavi i organizaciji studija na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Označite križićem stupanj Vašeg slaganja/neslaganja sa svakom tvrdnjom.	1	2	3	4	5	\bar{x}	s
1. Studij se nedovoljno bavi suvremenim temama i aktualnim problemima hrvatskog društva.	1,3	19,5	16,1	40,9	22,1	3,63	1,07
2. Studenti bi morali imati mogućnost uključivanja u "prave" istraživačke projekte.	–	1,3	8,7	47,7	42,3	4,31	0,69
3. Programi kolegija i ispitna literatura morali bi više uključivati literaturu na stranom jeziku.	10,1	25,0	38,5	21,6	4,7	2,86	1,02
4. Na studiju se izrazito potiče kreativan i samostalan rad studenata.	19,5	36,9	28,2	13,4	2,0	2,42	1,01
5. "Teorijski" i "praktični" kolegiji nisu dovoljno povezani – znanja stečena na jednim ne primjenjuju se na onim drugima.	2,7	24,3	17,6	13,9	11,5	3,37	1,06
6. Studij sociologije na ovom Fakultetu istodobno nudi previše različite pristupe sociologiji.	12,8	43,6	26,2	12,8	2,7	2,47	0,96
7. Previše je dosadnih predavanja.	8,7	27,5	27,5	23,5	12,8	3,04	1,17
8. U okviru studija premalo je istraživačkog rada samih studenata.	1,4	5,4	19,6	45,3	30,4	3,98	0,91
9. Studij sadrži previše statistike i metodologije.	12,8	47,0	20,8	12,8	6,7	2,54	1,08
10. Studij je koncipiran tako da što više potiče iznošenje osobnih stavova i mišljenja studenata.	10,7	40,3	22,8	20,8	5,4	2,70	1,08
11. Studij je previše teorijski orijentiran.	4,0	34,2	20,1	31,5	10,1	3,09	1,11
12. Trebalo bi biti više domaćih zadaća, seminarskih radova i sl. što bi studente dodatno motiviralo za rad.	5,4	19,5	30,2	36,9	8,1	3,23	1,03
13. U našoj je biblioteci izuzetno teško dobiti potrebnu knjigu.	6,7	22,1	27,5	28,2	15,4	3,24	1,16
14. Satnica (raspored) nastave izrazito je loša.	4,0	14,1	17,4	26,8	37,6	3,78	1,20
15. Studij sociologije, takav kakav je sada, mnogi bi studenti mogli završiti i za manje od četiri godine.	10,1	36,2	26,2	20,1	7,4	2,79	1,11
16. Programi velike većine kolegija vrlo su zastarjeli.	2,0	24,2	38,3	28,2	7,4	3,15	0,94
17. Studenti imaju premalo mogućnosti za rad u kompjutorskoj učionici.	2,7	5,4	18,1	42,3	31,5	3,95	0,98
18. Ispiti se ne najavljuju dovoljno rano.	8,7	27,5	14,8	29,5	19,5	3,24	1,29
19. Radno vrijeme biblioteke nikako mi ne odgovara.	10,8	43,9	16,9	16,9	11,5	2,74	1,20
20. Raspored obveza po pojedinim studijskim godinama vrlo je neujednačen.	0,7	45,5	35,8	39,9	8,1	3,39	0,87
21. Program studija je preopsežan.	10,7	51,0	24,2	9,4	4,7	2,46	0,97
22. Termini polaganja ispita vrlo su loše međusobno usklađeni.	6,0	16,8	18,8	31,5	26,8	3,56	1,22

kao odvojive cjeline. To govori da im ideja sociologije kao znanosti (još) nije razumljiva ili im nije bila tijekom studija u dovoljnoj mjeri razjašnjena.¹⁰

Posljednja tvrdnja ovoga sklopa (12) zanimljiva je sama po sebi, jer ukoliko 45% studenata postavlja zahtjev za većim studijskim opterećenjem, to može značiti ili da je studij prelagan ili da način na koji se s njima radi nije dovoljno motivirajući. Tvrdnju 7, o previše dosadnih predavanja, s kojom se slaže više od trećine ispitanika, ostavit ćemo bez komentara, jer mogućih razloga za ovakvo mišljenje ima doista mnogo.

Na organizacijskome planu studija sociologije, po mišljenju preko 40% ispitanika, u većini se aspekata pojavljuju ozbiljni problemi. Nedostatnost odgovarajuće literature (43,6%), izrazito loša satnica (64,4%), neusklađenost ispitnih termina (58,3%), raspored obveza po pojedinim studijskim godinama (48%), nemogućnost rada u kompjutorskoj učionici (73,8%), te donekle zastarjelost programa nekih predmeta (28,8%) nisu baš odlike koje bi trebale krasiti struku koja pretendira biti profesijom. Iako ovdje treba napomenuti da je Odsjek za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu tek jedna od gotovo tridesetak studijskih grupa, koje mahom sve, zbog stanja na Fakultetu, u pravilu imaju identične probleme, ostaje ipak otvoreno pitanje u kojoj su mjeri ti problemi doista rezultat strukovne nebrige ili pak svjesnog zanemarivanja struka ove vrste od strane društva.

Prema mišljenju 27,5% studenata studij se može završiti za manje od četiri godine, dok za 46,3% to ipak nije moguće. Od svih ispitanika samo 14,1% njih smatra da je program studija preopešan. Reklo bi se da je u tom smislu program studija primjeren polaznicima i da, unatoč navedenim poteškoćama, strukovna edukacija generalno gledajući ipak funkcionira.

Ispiti i nastavno osoblje

U posljednje se vrijeme i u nas uvrijedilo vrednovanje osoba koje provode strukovnu edukaciju i socijalizaciju. Premda je izrazito upitno da li se takovo vrednovanje može uzeti kao ozbiljan objektivni pokazatelj, u svakom je slučaju riječ o informacijama koje, osim reakcije znatiželje, mogu pobuditi i ozbiljnija razmišljanja. Kako, dakle, studenti procjenjuju svoj osobni kontakt s nastavnicima putem ispita i konzultacija i kako procjenjuju njihove nastavničke kvalitete? Proučimo rezultate u tablici 3.

Izgleda da je po viđenju velikog broja studenata (47%) ocjenjivanje na Odsjeku za sociologiju "objektivni" pokazatelj njihova znanja. No ne treba izbjegavati ni podatak (tvrdnja 1) da 24,1% ispitanika stvari vidi drukčije. Samo se 2% ispitanika na ispitima smatra izuzetno "zakinutima", što i nije posebno značajan postotak. Naredne tvrdnje otvaraju mogućnost za eventualno objašnjenje ovih brojki.

Iz tvrdnje 2 vidljivo je da 60,4% studenata ispite smatra izrazito neujednačenima, čemu treba pridružiti i 75,8% procjena da ocjene često ovise o raspoloženju nastavnika (tvrdnja 4). Premda je nejasno što bi to zapravo trebalo značiti, ova se konstatacija može povezati s još dvama rezultatima. Uz tvrdnju 8 dobili smo da 58,4% ispitanika smatra da je velika većina nastavnika vrlo korektna na ispitima, a samo 6,7% ispitanika smatra da fizički izgled i odijevanje kandidata/kandidatkinja utječe na ispitnu ocjenu.

Po procjeni ispitanika broj ispita i kolokvija nije prevelik (tvrdnja 7); da to ipak jest, smatra 14,7% ispitanika. Zbog toga je donekle nejasno zašto velika većina studenata (po vla-

¹⁰ Mogli bismo pretpostaviti da je ideja o "empirijskoj" sociologiji potekla iz "upotrebe sociologije", odnosno anketa u medijima devedesetih godina. Doista, za onoga koji prati publicističke napise nastale na temelju raznih projekata posao sociologa izgleda prilično lagan i zanimljiv. Grupi ljudi postavi se nekoliko pitanja, (što svatko vičan jeziku može učiniti bez ikakvih predznanja!) na temelju kojih se glasno lamentira o razlozima zbog kojih su takovi "rezultati" dobiveni. Ne treba se čuditi ako je dobar dio kandidata studij upisalo upravo iz tih razloga i ako upravo takovi donekle simplificirano doživljavaju studij i svoj budući posao. Tu bi predstavu o sociologiji valjalo istražiti.

Tablica 3: Procjena ispita, literature i nastavnog osoblja (u %):

Pitanje 6: Niže je naveden niz tvrdnji koje se odnose na ispite te na neke aspekte odnosa nastavnika na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu prema poslu koji obavljaju. Procijenite stupanj Vašeg slaganja/ neslaganja sa svakom tvrdnjom.

	1	2	3	4	5	\bar{x}	s
1. Ocjene koje sam dobivao na ispitima najčešće su odgovarale mojem znanju.	2,0	22,1	28,9	42,3	4,7	3,26	0,92
2. Težina ispita izrazito je neujednačena.	0,7	14,1	24,8	49,7	10,7	3,56	0,98
3. Studenti vrlo često izlaze na ispite nedovoljno pripremljeni.	1,3	6,7	22,1	41,7	22,1	3,83	0,90
4. Ocjene često ovise o trenutnom raspoloženju nastavnika.	–	6,8	21,6	49,8	22,3	3,87	0,84
5. Ispitna literatura za većinu kolegija je zastarjela.	0,7	16,1	33,6	38,9	10,7	3,43	0,91
6. Nedostatak odgovarajućih udžbenika predstavlja veliku poteškoću u spremanju ispita.	1,3	6,7	16,8	40,3	34,9	4,01	0,96
7. Studij sociologije ima previše ispita i kolokvija.	9,4	52,3	23,5	13,4	1,3	2,45	0,89
8. Fizički izgled i odijevanje studenata i studentica često utječu na ispitnu ocjenu.	22,1	46,3	24,8	5,4	1,3	2,17	0,88
9. Velika većina nastavnika vrlo je korektna na ispitima.	–	12,1	29,5	44,3	14,1	3,60	0,88
10. Ispitna literatura je za većinu predmeta preopsežna.	3,4	16,8	30,2	33,6	16,1	3,42	1,05
11. U odnosima studenata i profesora prisutna je prevelika distanca.	15,4	38,9	19,5	20,8	5,4	2,62	1,14
12. Posjećenost predavanja najbolji je pokazatelj predanosti profesora poslu.	6,0	20,8	20,1	36,2	16,8	3,37	1,17
13. Velika većina profesora nesumnjivo je vrlo kompetentna za predmete koje predaje.	0,7	4,0	14,1	57,0	24,2	4,00	0,78
14. Za studij sociologije karakterističan je korektan odnos profesora prema studentima.	0,7	6,0	32,2	47,7	13,4	3,67	0,81
15. Profesori prečesto kasne na predavanja, odnosno otkazuju predavanja i konzultacije.	0,7	20,9	26,4	33,1	18,9	3,21	1,05
16. Nastavnici često djeluju nedovoljno pripremljenima za predavanja.	19,5	55,7	18,1	6,7	–	2,12	0,80
17. Većina predavača ima nezanimljiv stil predavanja.	2,0	34,5	29,1	23,0	11,5	3,07	1,06
18. Stariji profesori na Odsjeku u pravilu imaju kvalitetnija predavanja.	23,5	34,9	20,8	16,8	4,0	2,43	1,14
19. Broj objavljenih znanstvenih radova (knjige, članci, istraživanja) najbolji je pokazatelj stručnosti profesora.	8,7	28,9	32,2	26,8	3,4	2,87	1,02
20. Studenti više poštuju strožeg profesora.	35,6	38,9	17,4	6,0	2,0	2,00	0,98
21. Profesori su izrazito spremni pomoći studentima putem konzultacija i sl.	2,0	10,1	29,5	46,3	12,1	3,56	0,90

stitu priznanju!) izlazi nesprijetna na ispite. U to je, naime, uvjerenost više od 3/4 ispitanika i može se jedino braniti iskazom da je ispitna literatura za većinu predmeta preopsežna, što smatra 49,7% ispitanika ili da studenti ipak preskromno procjenjuju svoje znanje.

Na osnovi ovih podataka stječe se dojam da su rezultati edukacijskog procesa, unatoč svemu, formalno gledano uspješni, premda ostaje upitno u kojoj se mjeri eventualni subjektivizam nastavnika odražava na motivaciju i zainteresiranost studenata za sadržaje studija. Jer po procjeni 49,6% njih ispitna je literatura ipak zastarjela.

Nekako se logično na prethodnu temu nadovezuje analiza procjene odnosa nastavnik - student (pitanja 11–21). Kao i na ispitima 61,1% studenata smatra da je taj odnos korektan i da je to upravo tipično za studij sociologije koji pohađaju. Tek 1/4 njih smatra da postoji prevelika distanca između studenata i nastavnika, što je u usporedbi s velikom većinom studija zapravo vrlo mali postotak. Dodamo li uz to da 58,4% studenata procjenjuje postojanje izrazite spremnosti nastavnika na pomoć putem konzultacija, stječe se dojam da je Odsjek za sociologiju harmonična neformalna zajednica, koja, usprkos “nepoštivanju” klasičnih autoritarnih odnosa u edukacijskom procesu neke profesije, daje sasvim zadovoljavajuće rezultate. Dodajmo tome da studenti sociologije izrazito ne vole manifestacije autoriteta, jer samo njih 8% smatra da se stroži profesori više poštuju.

Osvrnimo se još na procjene “lika i djela” samih nastavnika. Kao prvo, 81,2% studenata smatra svoje profesore izrazito kompetentnima za predmete koje predaju. Nadalje, samo 6,7% njih, i to u blažoj formi, doživljava nastavnike kao nedovoljno pripremljene. Uz ove pohvale studenti nisu zaboravili i neke zamjerke, premda je postotak takvih ipak znatno manji. Tako je 47% njih uočilo da nastavnici kasne na predavanja, te da predavači imaju nezanimljiv stil predavanja (34,6%). Vjerojatno zbog toga i 55% njih smatra da je posjećenost predavanja najbolji pokazatelj predanosti profesora poslu.

Izgleda da dugogodišnje radno iskustvo u nastavi ne povlači za sobom i veću predavačku kvalitetu, jer se 58,4% ispitanika ne slaže s tvrdnjom da su stariji nastavnici bolji od mlađih, kao što ni broj objavljenih znanstvenih radova za 37,6% njih nije pokazatelj stručnosti profesora.

Uspješnost studija u pripremi za rad u struci

Iz tablice 4 dobivamo nekoliko naizgled općih informacija, no, kad ih povežemo s prethodnim rezultatima, cjelokupna slika postaje ipak ponešto jasnija. Tako se već na prvi pogled mogu uočiti dvije činjenice:

a) da kod gotovo 2/3 ispitanika postoji uvjerenje o upotrebnoj vrijednosti većine znanja, stečenih tijekom studija, u kasnijem zaposlenju;

b) da kod 49% ispitanika (u usporedbi sa 17,5%) postoji uvjerenje da će se po završenome studiju brzo snaći na različitim poslovima i zadacima u različitim ustanovama.

Tablica 4: Procjena uspješnosti studija u pripremi za rad u struci (u %):

Pitanje 7: Postoje različita mišljenja o tome koliko uspješno studij sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu priprema studente za kasniji rad u struci. Procijenite koliko se slažete s navedenim tvrdnjama o toj problematici.	1	2	3	4	5	\bar{x}	s
	1. Vjerujem da ću se nakon diplome brzo snaći na različitim poslovima i u različitim ustanovama.	5,4	12,1	3,6	40,9	8,1	3,34
2. Znanja stečena tijekom studija omogućuju samostalno provođenje istraživanja.	10,7	27,5	32,2	28,2	1,3	2,82	1,01
3. Većina znanja stečenih tijekom studija potrebna su za buduće zaposlenje u struci.	3,4	9,4	34,2	51,0	12,1	3,59	0,94

Na temelju toga reklo bi se da studenti u velikoj mjeri imaju osjećaj (naravno, prije ikakvog iskustva u praksi) da ih studij adekvatno priprema za profesionalnu sferu. No reakcija na tvrdnju 2 ovaj stav donekle dovodi u pitanje. Da znanja stečena tijekom studija omogućuju samostalno provođenje istraživanja, smatra uvjerljivim "samo" 29,5% ispitanika. To je otprilike polovica onih, koji su iskazali želju za nekom od varijanti te vrste posla. S toga je stajališta jasnija njihova želja za povećanim opsegom sadržaja vezanih uz istraživanje i metodologiju, pa bila to i statistika. No to ujedno znači i da ih prvenstveno zanima pragmatička primjena naučenih metoda i tehnika, a ne ideja znanosti kao takva. Jedno od mogućih objašnjenja može se izvesti iz procjene položaja sociologije u hrvatskom društvu u usporedbi s drugim profesijama (Čulig, *ibid.*, 25).

Gledajući sve podatke zajedno, mogli bismo pretpostaviti da studenti, barem veći dio njih, želi postići status, nazovimo to tako, "inženjera" sociologije, za kojeg bi se precizno znalo koje "opipljive" poslove i zadatke znade raditi. U javnim nastupima, primjerice medijskim, vrlo rijetko viđaju sociologe "opće prakse", osim nekog doajena struke ili onog koji je izrazito politički angažiran. Za razliku od toga, sve su učestaliji nastupi sociologa specijalista, dakle, onih koji su verzirani u precizno određenom području struke, a koje je uz to i prepoznatljivo široj javnosti. Mišljenja smo da se kod studenata javlja potreba za promjenom položaja struke na ljestvici ugleda profesija, te za multipliciranjem mogućnosti pri osobnom plasmanu na tržište radne snage. Ova sklonost "dnevnoj" pragmatički zapravo je izuzetno korisna za razvoj struke od poluprofesije prema čistoj profesiji.¹¹ Dakako, ako struka pritom uspije sačuvati svoje temelje, odnosno predmet izučavanja od potpune disipacije.

Područja interesa na studiju sociologije

Na prethodna se razmišljanja o problemima vezanim uz smjer razvoja sociologije, te o borbi za monopolističku poziciju na tržištu strukovno- znanstvene ponude, nadovezuje pitanje o temama ili disciplinama unutar sociologije koje su u fokusu studentskih obrazovnih aspiracija. Upitamo li se koja su to područja strukovnog interesa, koja studenti biraju po vlastitome izboru, te je li riječ o aktualnim i tržišno "isplativim" odabirima, dobit ćemo dijelom i odgovor na prethodno postavljenu dilemu.

U svrhu ustanovljavanja studentskih strukovnih interesa, ponudili smo ispitanicima na izbor dvadeset tzv. "posebnih sociologija", koje se u to vrijeme nisu predavale na Odsjeku, s namjerom da ustanovimo stupanj poželjnosti pojedinih disciplina te njihovo osobno opredjeljenje za jednu od njih. Rezultate iznosimo u tablici 5, s napomenom da smo, umjesto neutralne pozicije, uveli mogućnost da studenti ne poznaju pojedino područje te da se u posljednjoj koloni nalazi postotak onih koji su pojedinu disciplinu naveli kao svoj prvi izbor.¹²

Prokomentirat ćemo tek ovu posljednju kolonu, jer je činjenica da za 14 od ponuđenih 20 disciplina više od četvrtine ispitanika iskazuje izrazit interes (kolona 4). Na pitanje koju bi disciplinu trebalo najprije uvesti, uz napomenu da su ispitanici trebali upisati **samo jednu** posebnu sociologiju, podaci pokazuju sasvim drugu sliku. Njihov se izbor svodi na šest posebnih sociologija. Prvo mjesto te "rang-liste" zauzimaju "Sociologija devijantnog ponašanja i društvene kontrole" te "Sociologija mladeži" (12,8%). Slijedi "Sociologija hrvatskog društva" (11,4%) te "Sociologija komunikacija i medija" i "Sociologija etničkih i rasnih odnosa" zastupljene jednakim postotkom odabira (10,7%). Od ostalih vrijedno je još spomenuti "Sociologiju marketinga" (7,4%), dok su sve ostale odabirane sa znatno nižim postocima.

¹¹ U namjeri da obrane monopol na svoje područje, mnoge struke pribjegavaju "detaljizaciji" unutarstrukovne podjele rada. Time dolazi do "mrvljenja" temeljne "supstancije" struke, pa s vremenom dolazi do toga da nijedan stručnjak ne poznaje ukupnost struke, već samo minijturni dio. No to je izgleda "cijena koštanja" napretka, barem u posljednjih dvadesetak godina ovog milenija.

¹² Nazive pojedinih posebnih sociologija uzeli smo s popisa ISA-eovih sekcija iz službenog biltena od 1994. godine.

Tablica 5: Preferencije posebnih sociologija (u %):

Pitanje 8. Niže je naveden niz tzv. "posebnih" sociologija, koje, zasad, nisu prisutne u programu studija sociologije na Filozofskom fakultetu. Procijenite koliko vas osobno zanima svaka od navedenih sociologija, a potom navedite onu (samo jednu), koju bi, prema vašem mišljenju, trebalo najprije uključiti u program studija.

	Uopće me ne zanima	Ne zanima me	Zanima me	Izrazito me zanima	Ne mogu procijeniti	Treba što prije uvesti
Sociologija svakodnevnice	2,7	9,4	59,7	20,1	8,1	2,7
Sociologija prava	16,1	44,3	34,9	1,3	3,4	0,7
Sociologija hrvatskog društva	3,4	14,9	57,4	21,6	2,7	11,4
Sociologija novih tehnologija	14,8	29,5	36,9	12,8	6,0	3,4
Sociologija bolesti i zdravlja	19,5	32,9	30,2	6,7	10,7	–
Sociologija marketinga	10,1	18,8	44,3	24,8	2,0	7,4
Sociologija emocija	4,7	9,4	47,0	28,9	10,1	2,0
Socijalna stratifikacija	3,4	22,1	51,7	13,1	4,7	0,7
Sociologija turizma	10,1	29,5	42,3	13,4	4,7	2,7
Sociologija društvenih pokreta	4,7	17,4	48,3	27,5	2,0	5,4
Sociologija vizualnih umjetnosti	6,8	17,7	34,0	31,3	10,2	4,7
Sociologija devijantnog ponašanja i društvene kontrole	0,7	4,7	34,2	57,7	2,7	12,8
Sociologija mladeži	0,7	7,4	43,0	48,3	0,7	12,8
Sociobiologija	22,8	37,6	24,2	6,7	8,7	0,7
Sociologija spolnih uloga i seksualnosti	4,0	6,7	41,6	44,3	3,4	4,7
Sociolingvistika	18,8	37,6	31,5	4,7	7,4	–
Sociologija siromaštva	4,7	23,5	41,7	19,5	2,7	0,7
Sociologija komunikacije i medija	1,4	4,8	35,4	55,8	2,7	10,7
Sociologija etničkih i rasnih odnosa	0,7	8,1	42,6	43,0	0,7	10,1
Sociologija slobodnog vremena	5,4	20,9	52,7	17,6	3,4	–

U posljednje je četiri godine u program studija sociologije od navedenih disciplina uvedena tek "Sociologija hrvatskog društva" te "Sociologija spolnosti", koja je, istina, zanimljiva za 44,3% ispitanika, ali im nije prvi izbor.¹³ Od ostalih područja tek su tri u nekome obliku predviđena u novome nastavnom planu, dok je većina ostalih područja poprilično "nepokrivena".

Uz ovu bi tablicu svakako trebalo napomenuti da je vjerojatno većina studenata reagirala na ime predloženog predmeta, bez posjedovanja detaljnijih informacija o njihovom sadržaju, što je sasvim sigurno usmjerilo i njihov odabir.

¹³ Dakako, ovdje treba napomenuti da su dosadašnji studenti imali mogućnost (i obvezu!) birati 6–10 izbornih predmeta, što bi značilo da bi u slučaju uvođenja većine navedenih predmeta isti bili i izabrani. Po našim je informacijama to slučaj sa "Sociologijom spolnosti".

Iako je navedena rang-lista doista stvar osobne preferencije i ne mora imati nikakav poseban značaj za profesionalnu edukaciju, ona nas barem dijelom upozorava na još nešto. Ako se izuzmu posljednje četiri godine, mora se priznati da je na planu strukovne promidžbe studij sociologije u smislu otvaranja novih područja učinio relativno malo koraka. Iz tog se razloga vjerojatno i javljaju kritičke opaske na račun zastarjelosti literature i programa. Ipak čini nam se da je za učenje struke bolje imati čvrsto utemeljen, makar i klasičan program strukovne edukacije negoli larpurlartistički navrat-nanos uvoditi nove discipline kako bi se time pred širom javnošću, pa i studentima, ostavio dojam da se studij modernizirao i uskladio sa svjetskim trendovima.

Uzmemo li u obzir prethodno navedeni podatak o velikom postotku onih koji smatraju da u okvirima programa ne postoji dovoljna povezanost između teorije i istraživanja, možemo pretpostaviti kako studenti zamišljaju barem neke od ovih predmeta u izvedbenom obliku – vjerojatno kao teorijske discipline utemeljene na rezultatima aktualnih istraživanja u kojima bi i sami sudjelovali. Kako je inače moguće zamisliti “Sociologiju hrvatskog društva” ili pak “Sociologiju mladeži”, koju je ionako teško razdvojiti od prethodne.

5. Zaključna razmatranja

U konceptualnome smo dijelu ustvrdili da se neki elementi, odnosno dimenzije struke, mogu u većoj mjeri procijeniti iz stanja profesijske edukacije. Iako se na temelju analize mišljenja polaznika profesijske edukacije o studiju ne može procijeniti stanje u struci, iz te je analize moguće “iščitati” informacije, izuzetno korisne pri donošenju generalnog suda o struci. Rezimirajmo redom rezultate analize i povežimo ih s dimenzijama koje smo naveli kao kriterije za procjenu razvijenosti struke.

1) *Stupanj razvijenosti teorija i tehnika.*

Ovu smo dimenziju prvenstveno mjerili putem tvrdnji 1–9 iz tablice 2. Dobivene ćemo rezultate u ovome odjeljku također povezati s rezultatima dobivenim u tablici 4.

Zanimanja počinju prerastati u profesije onda kada se obavljanje djelatnosti počinje temeljiti na teorijskom znanju. U okvirima sociologije, prije svega u njenom “empirijskom” dijelu, to bi značilo postavljanje teorijskog koncepta, na temelju kojeg se operacionalizacijom predmet istraživanja prevodi u “mjerljiv” oblik, da bi se, nakon primjene analitičkih modela na dobivenim podacima, donio zaključak o hipotezama postavljenim u teoriji. Kad bi se ovaj obrazac strukovnog ponašanja izričito zahtijevao u smislu “profesionalnog ponašanja”, ne samo od onih, koji se sociologijom “nelegitimno” bave, već prvenstveno od sociologa samih, uvjereni smo da bi i položaj sociologije u hrvatskome društvu bio znatno bolji.

Kako smo ustanovili, studenti sociologije smatraju da u okvirima programa studija ima previše teorije, a premalo praktičkog rada, te da su ova dva segmenta uglavnom nepovezana i u raskoraku. Njihova jasnija orijentiranost prema zanatskim vještinama budućeg poziva, premda može govoriti o potrebi da se osobna sudbina ne prepusti stihiji tržišta radne snage, govori zapravo o tome da se osobna promocija putem struke temelji na logici zanimanja, a ne profesije. Dakako, da ih u podjeli rada već činjenica da su diplomirali formalno kvalificira kao stručnjake. No da li će se ta kvalificiranost i “konzumirati”, ovisi o tome u kojoj se mjeri u izvedbenom dijelu posla stečena teorijska znanja doista i uzimaju kao referentni okvir.

Dakako, da se primjena sociologije temelji na poznavanju “zanatskog”, odnosno izvedbenog dijela – konstrukciji ankete, obradi podataka, pisanju izvještaja na način razumljiv široj publici i sl., što ne može uraditi bilo tko, već za to kvalificirana osoba. No da bi takva osoba u društvu imala položaj stručnjaka, nužno je da postoji odgovarajuće “raspoloženje” prema sociologiji kao struci, koje će rezultirati prvenstvenim, ako ne i isključivim prihvaća-

njem sociologa kao stručnjaka za istraživanje društvenih pojava, slično kao što se psihologe smatra stručnjacima za mjerenje inteligencije, ispitivanje strukture ličnosti i sl.

Ostaje otvoreno pitanje da li je izraženija sklonost strukovnoj edukaciji, utemeljenoj na zanatskoj “pragmatici”, posljedica potrebe da se budući stručnjak bolje i lakše snađe u stihiji tržišta ili naprosto sklonost simplificiranom shvaćanju struke. Činjenica je da studentske zamjedbe u nekom smislu potiču na razmišljanje o stvarnoj primjerenosti strukovnog edukacijskog programa zahtjevima tržišta, što doista otvara pitanje razvija li sociologija u Hrvatskoj uspješno ovu po struku izuzetno važnu dimenziju, koja je ujedno i preduvjet da struku karakteriziramo kao razvijenu profesiju.

2) Monopol na stručnu ekspertizu

Premda se o ovoj dimenziji na temelju dobivenih rezultata može suditi tek implicitno, jer ona i nije sastavni dio strukovne edukacije, već prije posljedica pozicije struke u širem društvenom kontekstu, spomenut ćemo ipak neke objeckcije, utemeljene prvenstveno na tablici 4.

Iz ukupnih stavova studenata “zrači” svojevrsna bojažljivost, jer se njihov start u tržišnoj utakmici odvija u okolnostima čija pravila diktiraju najčešće pripadnici drugih profesija. Ne treba smetnuti s uma da dvadesetak tvrtki za ispitivanje javnoga mnijenja zapošljava tek nekolicinu sociologa, koji u tome poslu najčešće i ne vode glavnu riječ. Iz sredstava javnog informiranja studenti su, čini se, izvukli poučak da sociologija u nas nema nikakav monopol na stručnu ekspertizu. Pravnici, ekonomisti, povjesničari, pa čak i inače strukovno korektni psiholozi, prečesto se pojavljuju kao komentatori aktualnih zbivanja i problema u hrvatskome društvu, koje nastoje tumačiti “sa sociološkog stajališta”.

U tome “ozračju” budućim sociolozima ostaje jedino upitni optimizam da će se “brzo snaći na najraznovrsnijim poslovima i zadacima”, za koje ih strukovna edukacija, usput rečeno, i ne može na odgovarajući način pripremiti. Zadatak je strukovne udruge, a ne studija da u društvu ostvari pretpostavke za strukovni monopol. Do tada, stručnjaci, kao i nastavnici sociologije, mogu samo individualnom inicijativom djelovati u svrhu promicanja struke i stvaranja profesijskog imidža, za što su, po mišljenju velike većine ispitanika, izrazito kompetentni.

3) Stupanj prepoznatljivosti u očima javnosti

Ovaj se element procjene struke u našem slučaju nadovezuje na prethodni komentar. Struka koja nema jasno definiran i od srodnih struka prepoznatljivo odvojiv imidž, unatoč svemu ostalome, još se nije uspjela izdići iznad razine poluprofesije. Jednako tako, struka koja nema monopol nad specifičnim znanjima i vještinama, još nije uspjela zadovoljiti kriterije koje ju karakteriziraju kao profesiju.

U već navedenom radu (Čulig, *ibid.*, 28–29) iznijeli smo iscrpniju analizu viđenja ove dimenzije, gdje smo zaključili da ispitanici na prepoznatljivost struke gledaju partikularno. Iako se svi elementi ove dimenzije procjenjuju pozitivno, ostaje dojam da su rijetki oni ispitanici koji bi sociologiju u nas doista svrstali u prepoznatljivu struku, onako kako to zahtijeva elaboracija sociologije profesija. Tako se cijela priča vraća na činjenicu da su za sociologiju u nas mnogi čuli, ali da je vide na način na koji je prezentiraju stručnjaci (a sve češće nestručnjaci) iz drugih struka.

Postavit ćemo ovdje još jedno pitanje, vezano uz posljedice koje proizvodi eventualna kriva predodžba o sociologiji u našem društvu. Na pitanje na kojim se radnim mjestima zapošljavaju diplomirani sociolozi (o čemu podaci autoru teksta nisu poznati), možemo odgovoriti tek paušalno – mnogo ih je u sredstvima javnog informiranja, kao i na mjestima predavača u srednjoj školi, dok ih je najmanje u istraživačkim firmama, s izuzetkom znanstvenih

instituta i akademskih institucija. To je barem neka indikacija da dobar dio diplomiranih sociologa pri zapošljavanju nužno ulazi u (formalno gledano!) neravnopravnu borbu za radno mjesto s onima koji za to imaju bolje institucionalne pretpostavke, jer su se njihove struke pobrinule da im se to omogući.

4) Stupanj organiziranosti profesije

Većina procjena koje smo od studenata tražili pokriva ovaj segment, s time da se on prvenstveno odnosi na mišljenja o organiziranosti institucije za profesijsku edukaciju, a ne ostale (primjerice Hrvatsko sociološko društvo). U tablicama 2 i 3 Ispitali smo mišljenja studenata vezana uz organizaciju studija, nastavni plan i program, tehničku opremljenost studija te ispite i nastavno osoblje.

Kako smo već konstatirali, na gotovo sve aspekte organiziranosti akademskog studija veći dio ispitanika ima ozbiljne primjedbe. Jedina svijetla točka u tome jest mišljenje o osposobljenosti i stručnosti te korektnosti nastavnog osoblja. Premda je po našem uvjerenju taj aspekt jedan od najvažnijih za razvoj struke, jer osposobljava i profilira buduće stručnjake, na temelju odgovora ispitanika stječe se dojam da ih studij prije priprema za stručnjake "opće prakse" negoli za konkretne poslove i zadatke. To ne mora biti nužno loše, no izgleda da su zahtjevi tržišta ipak ponešto drukčije postavljeni. U tome svjetlu treba iščitati procjene o zastarjelosti programa nekih predmeta, premalo istraživačkog rada, kao i o nepovezanosti "teorijskih" i "praktičkih" kolegija.

Napomenimo još u ovome kontekstu da su htijenja studenata, vezana uz odabir posebnih sociologija, poprilično "modernistički" intonirana, no da im se, osim u ponekome slučaju, realizacija preferencija ne omogućuje u ponuđenom nastavnom planu.

5) Profesionalna etika

Već smo ustvrdili da je za ovu dimenziju prvenstveno "zadužena" strukovna udruga. Ukoliko ona ne funkcionira na odgovarajući način, ostaje da profesijska edukacija odigra ključnu ulogu u stvaranju duha struke i pripremanju budućih stručnjaka za kooperativno ponašanje, uvažavanje načela struke i primjenu stečenih vrijednosti u obavljanju vlastita posla.

Po procjeni studenata odnos nastavnik – profesor izuzetno je korektan, a nastavnici su izrazito spremni pomoći studentima i izvan nastave (konzultacije i sl.). To su, dakako, nužne pretpostavke za strukovnu socijalizaciju, no ne i dovoljne. Po našem se uvjerenju ona može na odgovarajući način ostvariti tek tada, kad se u strukovnu socijalizaciju uključe sve strukovne institucije, o čemu i bez posebnog istraživanja možemo zaključiti da barem u ovome trenutku ne postoji.

Bez pretenzija da na temelju iznesenih rezultata ustvrdimo da smo osnovnu postavku rada dokazali, zaključit ćemo da postoje indikacije po kojima sociologija kao struka barem za sada nikako ne može proći osnovne kriterije putem kojih bi je karakterizirali kao profesiju, već će prije biti riječ o poluprofesiji. Dakako, da su navedeni rezultati tek "impresionistička" indikacija, koja isključivo ima ulogu preliminarnog uvida. No svatko tko pobliže poznaje stanje u našoj sociologiji, mora se, unatoč strukovnoj solidarnosti, priuipitati može li se hrvatska sociologija iole drukčije procijeniti, ukoliko se doista podvrgne ozbiljnoj vivisekciji od strane sociologije profesija.

LITERATURA

- Carr-Saunders, E. M., Wilson, P. A (1933) **The Professions**. Oxford: Clarendon Press.
- Cullen, B. J. (1978) **The Structure of Professionalism, A Quantitative Examination**. New York–Princeton: PBI.
- Čulig, B. (1999) Sociologija kao studij i struka; Empirijska analiza jedne populacije. **Revija za sociologiju** 30(1–2):19–45.
- Turner, C., Hodge, M. N. (1970) Occupations and Professions, u: Jackson, J. A. **Professions and Professionalisation**. New York: Academic Press.
- Šporer, Ž. (1984) Bibliografija radova o sociologiji profesija. **Revija za sociologiju** 14(1–2).
- Šporer, Ž. (1990) **Sociologija profesija**. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.

PROFESSIONAL EDUCATION: EVALUATIONS AND ASPIRATIONS

BENJAMIN ČULIG

Department of Sociology
University of Zagreb

Based on the research conducted on five generations of students of sociology of the Zagreb Faculty of Philosophy (N=146), academic years 1995/96, future sociologists' evaluation of the professional education has been analysed.

Evaluation considered aspects, such as: content of the educational program, faculty and staff performance, selection of the curricula, technical equipment, and adequacy of the curricula for future work within the profession.

The question which the research tried to answer from the students' evaluations was if the sociology in Croatia was a profession of a semi-profession, judged from the five basic criteria: 1) degree of theory and technics development; 2) degree of professional expertise monopol; 3) degree of professional public image; 4) degree of organisational level; 5) degree of professional ethics development.

The results of the research have confirmed that all five criteria of the profession analysis describe sociology in Croatia as a semi-profession.